

Національний університет

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та природокористування

**Кафедра фінансів та
економіки природокористування**

06 - 03- 70

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

**«ТЕХНОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНАЛІТИКІВ
З ПИТАНЬ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ»**

для студентів

спеціальності 8.18010014 «Управління
фінансово-економічною безпекою»

Рекомендовано методичною
комісією спеціальності
«Управління фінансово-
економічною безпекою»
Протокол №6 від 31.01.2014р.

Рівне - 2014

Національний університет

Конспект лекцій з дисципліни „Технологія діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки” для студентів спеціальності 8.18010014 „Управління фінансово-економічною безпекою” / Ж.С. Шило – Рівне: НУВГП, 2014, 49 с.

Укладач – Ж.С. Шило, к.е.н., доцент кафедри фінансів та економіки природокористування.

Відповідальний за випуск - В.І. Павлов, доктор економ. наук, професор, завідувач кафедри фінансів та економіки природокористування.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

© Шило Ж.С., 2014
© НУВГП, 2014

Загальні вказівки.....	4
Зміст основних тем дисципліни «Технологія діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки».....	5
Тема 1. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділу аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства.....	6
Тема 2. Сутність і завдання технології діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки.....	10
Тема 3. Технологія моніторингу та критерії оцінки результатів підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.....	15
Тема 4. Сучасні технології проведення аналітичної роботи в галузі фінансово-економічної безпеки підприємств.....	25
Тема 5. Діагностика небезпек, загроз та ризиків у фінансово-економічній сфері.....	35
Список рекомендованої літератури.....	48

1. ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ

Конспект лекцій з дисципліни «Технологія діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки» розрахований на студентів денної форми навчання за спеціальністю 8.18010014 «Управління фінансово-економічною безпекою».

Метою викладання навчальної дисципліни „Технологія діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки» є формування у майбутніх управлінців з фінансово-економічної безпеки системи спеціальних знань з організації та технології системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств та діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки.

Предметом вивчення дисципліни є визначення основних понять та сутності технології діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки; набуття практичних навичок для моделювання управлінських процесів у системі економічної безпеки підприємства в умовах ринку; формування вмінь творчого пошуку шляхів ефективності реалізації стратегії економічної безпеки підприємства.

При вивченні дисципліни студенти повинні знати нормативно-правові документи, що стосуються сфери фінансово-економічної безпеки підприємства; функції, загальні принципи побудови та організації діяльності комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства; методи проведення аналітичних досліджень в даній галузі; організацію та особливості здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності працівників, які є суб'єктами системи забезпечення фінансово-економічної безпеки; технології, форми та методи діагностування небезпек, загроз і ризиків їх оцінки та мінімізації; порядок розроблення та ведення аналітичної документації з питань фінансово-економічної безпеки підприємства.

Студенти повинні вміти використовувати на практиці набуті навички та знання при оцінці рівня фінансово-економічної безпеки; визначати критерії та індикатори оцінки ефективності діяльності суб'єктів системи економічної безпеки підприємства; проводити аналіз стану забезпечення інформаційної безпеки та захист комерційної таємниці підприємства; визначати умови проведення експертної оцінки отриманої інформації та рівень її достовірності; знати і вміти самостійно розроблювати заходи стратегічної орієнтації підприємства з урахуванням вимог до забезпечення фінансово-економічної безпеки.

ЗМІСТ ОСНОВНИХ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ АНАЛІТИКІВ З ПИТАНЬ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ»

ТЕМА 1. Нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

ПЛАН

1. Структура та зміст документів, що регламентують діяльність підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Об'єкти організації та способи технології аналітичного процесу.
3. Аналітичні номенклатури їх організація та обробка показників у системі фінансово-економічної безпеки.
4. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

1. Фінансово-економічна безпека підприємства є складною системою, яка включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів за кожним напрямом діяльності.

Вона включає дві складових:

Фінансову безпеку – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Економічну безпеку - це стан захищеності виробничо-комерційної діяльності, при якому забезпечується дотримання його стійких економічних інтересів як системи, що самоорганізовується та саморозвивається і здатна запобігти при цьому виникненню і впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Для аналізу фінансово-економічної безпеки застосовують **системний підхід**, який передбачає розгляд економіко-виробничої діяльності підприємства як багаторівневої структурної системи.

Таким чином, **фінансово-економічна безпека** підприємства, з одного боку, є системою, елементами якої є такі складники, як

ліквідність, рентабельність, фінансова стійкість тощо, а, з іншого боку, вона є підсистемою економіко-виробничої системи підприємства (за горизонтальною структурою) або складовим елементом фінансової безпеки держави (за вертикальною структурою). Тому теоретичною основою дослідження фінансово-економічної безпеки підприємства є **системний (комплексний) аналіз**.

Для проведення такого аналізу створюється **підрозділ аналітичного** забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Основними нормативно правовими документами для забезпечення діяльності підрозділу аналітичного забезпечення економічної безпеки є:

- Конституція України;
- закони та постанови Верховної Ради України;
- укази Президента України;
- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
- інші нормативно-правові документи, що стосуються сфери фінансово-економічної безпеки.

Аналітичний підрозділ з питань фінансово-економічної безпеки виконує наступні завдання:

1. Забезпечує підготовку документів, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо діяльності підприємств в умовах реальних і потенційних загроз і небезпек.

2. Розроблює проекти наказів, положень, інструкції щодо організації діяльності аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки та інформаційно-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки.

3. Визначає та оцінює стан і рівень фінансово-економічної безпеки свого підприємства, партнерів і конкурентів.

4. Здійснює всі види інформаційного, аналітичного та обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства.

5. Розроблює аналітичні документи за якими здійснюється оцінка стану та надаються пропозиції щодо діяльності підприємства в умовах загроз, небезпек, рекомендації щодо їх зниження.

Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки повинен знати:

1. Функції, загальні принципи побудови та організації діяльності комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства;
2. Методи проведення аналітичних досліджень;
3. Технології, форми та методи діагностування небезпек, загроз і ризиків, критерії їх оцінювання на підприємстві;
4. Механізми інформаційно-аналітичного забезпечення управління системою фінансово-економічної безпеки;
5. Порядок організації проведення контролю та оцінки рівня фінансово-економічної безпеки.

Основними документами, які необхідні для проведення фінансово-аналітичної роботи є:

- Баланс (форма №1);
- Звіт про рух грошових коштів (форма №2);
- Звіт про фінансові результати (форма №3);
- Звіт про власний капітал (форма №4);
- Примітки до фінансових звітів, статистична звітність, дані бухгалтерського обліку, що стосуються аналізу фінансово-економічних показників.

2. Аналіз як галузь діяльності людей виробляє інформацію, яка має свою технологію. Тому аналіз діяльності підприємств у галузі фінансово-економічної безпеки – надає інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування системи фінансово-економічної безпеки та показує технологію його проведення.

Централізованими в цій технології є:

- збір;
- обробка;
- передача;
- видача інформації.

На сучасному етапі існують 4 способи обробки і переробки інформації:

- ручний;
- механізований;
- автоматизований;
- автоматичний.

При ручному способі інформація оброблюється працівником апарату управління.

При механічному способі інформація оброблюється при допомозі технічних засобів.

При автоматизованому способі основу складають ЕОМ, які виконують найбільш трудомісткі роботи по обробці потоків інформації.

При автоматичному способі, який носить чисто машинний характер, збір, обробка і видача інформації проводиться за допомогою програмних пристроїв.

Правильність проведення аналітичного процесу з питань фінансово-економічної безпеки передбачає виконання таких робіт:

- складання плану проведення аналітичної роботи з питань фінансово-економічної безпеки, в якому вказується перелік питань, що підлягають аналізу, строки і відповідальні за виконання або проведення робіт.
- перевірка достовірності інформації;
- вибір методики аналізу тих чи інших показників, які використовують в галузі фінансово-економічної безпеки підприємств;
- обробка аналітичної інформації та підрахунок резервів росту ефективності виробництва;
- складання аналітичних записок, формування висновків, в яких наводяться пропозиції для усунення виявлених недоліків.

Якщо всю цю послідовність робіт, що входить в склад аналітичного процесу фінансово-економічного забезпечення, представити у вигляді етапів, то перший розрахунковий етап буде включати П.1 - П.3, основний П.4-П.5. заключний П.6.

3. В економічному аналізі **під аналітичною номенклатурою** - розуміють складний перелік даних, передбачених в планах, нормах, нормативах, кошторисах, фактично врахованих і тих, що характеризують господарські явища і процеси.

Аналітичні номенклатури формуються в різних показниках господарської діяльності:

- натуральні і вартісні;
- фактичні, базові, нормативні за звітний період;
- фактичні і базові за фактичний період.

В процесі аналізу показників фінансово-економічної безпеки формуються і використовуються три види номенклатури:

- первинна або вихідна - джерела фактичних, облікових і планових даних;
- проміжні, які не являють собою результати порівняння даних і відносні числа;
- заключні або підсумкові - аналітичні характеристики, що даються у висновках і пропозиціях по результатах аналітичних досліджень.

Організація аналітичної розробки показників фінансово-економічної безпеки підприємства включає такі роботи:

- розробку аналітичної номенклатури, тобто системи аналітичних показників;
- розробку та вибір методики обчислення показників;
- визначення логічної послідовності обробки даних;
- розробка форм, таблиць і графіків руху аналітичної інформації;
- забезпечення комплексу робіт, що виконуються на етапі аналітичної обробки інформації, який полягає у перетворенні вихідної інформації в кінцеву шляхом логічних і обчислювальних операцій.

4. Комплексність, глибина і ефективність аналізу в галузі фінансово-економічної безпеки залежить від обсягу та якості інформації, що використовується.

Інформація - це впорядковані повідомлення про господарські явища і процеси, що відбуваються на підприємстві, сукупність певних даних і знань про них. Вона може бути виражена за допомогою букв, цифр та інших знаків. Носії інформації діляться на машинні та безмашинні.

За якісною та компетентною роботою необхідна певна кількісно-обмежена інформація. Нестача інформації не дає змоги одержати повне уявлення про стан досліджуваного об'єкта, доводиться інтуїтивно доповнювати її можливими варіантами. Надмірна кількість інформації заважає швидкості обробки і осмислення, вимагає додаткових витрат часу і праці, не завжди вдається вичислити головне, вловити закономірності та тенденції, встановити причинно-наслідкові зв'язки, внаслідок чого можливі хибні висновки, необґрунтовані рекомендації. Найкращий вихід з даного положення - комп'ютеризація, автоматизована система управління (АСУ), впровадження автоматизації робочих місць (АРМ).

В процесі проведення аналізу використовують такі носії інформації:

- фактичні або нормативні дані;
- дані бухгалтерії або оперативного обліку
- бухгалтерська або статистична звітність;
- позаоблікові дані - дані спеціальних обстежень, акти ревізій, технічні та технологічні документи матеріально-виробничих нарад;
- розрахункові аналітичні таблиці;
- пояснювальні записки до річного звіту, різні довідки і заключення.

Для того, щоб забезпечити раціональний рух потоку інформації в аналітичному процесі, **необхідно дотримуватись таких принципів:**

- виявлення інформаційних потреб і визначення способів найбільш ефективного задоволення цих потреб;
- об'єктивне відображення господарських фактів, єдність інформації різних джерел;
- усунення дублювання інформації;
- передбачити можливість всесторонньої комп'ютерної обробки аналітичної інформації.

Відібрані для використання джерела інформації підлягають інформативній (технічній) та суттєвій (логічній) перевіркам:

- правильність оформлення документів, звітів з точки зору наявності та заповнення реквізитів таблиць, підписів;
- перевірка арифметичних сум, підсумків;
- відповідність цифр, перенесених з інших документів і попередніх років;
- погодженість цифр у різних формах;
- погодженість взаємозалежних величин.

При суттєвій перевірці встановлюють:

- доброякість матеріалів;
- їх відповідність об'єктивній дійсності;
- можливість використання для аналізу.

ТЕМА 2. Сутність та завдання технології діяльності аналітиків питань фінансово-економічної безпеки

ПЛАН

1. Мета та завдання системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства.

2. Основні функції, загальні принципи побудови та організація комплексної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

3. Технології формування системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств.

1. Основною метою аналітичної роботи в системі фінансово-економічної безпеки є – проведення діагностики фінансово-господарського стану підприємства з метою мінімізації внутрішніх та зовнішніх загроз, а також забезпечення інформаційної безпеки та захисту комерційної таємниці підприємства.

Відповідно до поставленої мети необхідне виконання таких завдань системи аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства:

1. Раціоналізація фінансово-аналітичних процесів, що відбуваються на підприємстві.

2. Скорочення циклів їх функціонування, за рахунок зменшення часу на виконання окремих робіт.

3. Підвищення якості аналітичної інформації з питань фінансово-економічної безпеки.

4. Забезпечення ефективного використання фінансово-аналітичної інформації в управлінні підприємством.

5. Раціональна організація праці аналітиків, зайнятих збором, обробкою та видачею аналітичної інформації, яка використовується в системі фінансово-економічної безпеки підприємства.

6. Забезпечення ефективності обліку та аналізу документів, їх вдосконалення в умовах реальних і потенційних загроз і небезпек функціонування системи економічної безпеки.

Організація аналітичного процесу з питань фінансово-економічної безпеки повинна бути такою, щоб забезпечити виконання наступних вимог:

1. Мінімізація шляхів збору і обробки інформації, яка використовується в системі фінансово-економічної безпеки підприємства.

2. Мінімізація кількості операцій та документації, пов'язаних із системою економічної безпеки.

3. Підвищення ефективності праці аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки підприємства.

2. В діяльності підприємств склалося декілька напрямків організації аналітичної роботи з питань фінансово-економічної безпеки:

1. Децентралізована форма організації аналітичної роботи - аналіз показників діяльності підприємства проводиться всіма структурними підрозділами за напрямками їх роботи.

Перевага цієї форми: кожний відділ знає свою ділянку роботи.

Недоліки:

- немає комплексності аналізу всієї фінансово-господарської роботи підприємства в цілому;

- можливе дублювання деяких питань аналізу.

2. Централізована форма - аналіз проводиться спеціальними аналітичними відділами, бюро та лабораторіями фінансово-економічного аналізу.

Функцією відділу або лабораторії фінансово-економічного аналізу є: проведення аналізу за місяць, квартал, півріччя або інший період в цілому по підприємству і в тому числі за окремими підрозділами за всією системою показників діяльності підприємства.

3. Змішана форма - аналіз проводиться окремими структурними підрозділами, а також спеціальними відділами.

Під об'єктом організації розуміють явище або процес, на який направлена

організаторська діяльність.

Об'єктами організації аналізу з питань фінансово-економічної безпеки є:

- аналітичний процес;

- праця виконавців;

- забезпеченість аналізу (організаційна, інформаційна, технічна).

Оцінювання поточного рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства здійснюється на основі **детального аналізу загроз** негативних впливів на фінансову безпеку і можливих збитків підприємства за реалізації цих негативних впливів, а також існуючої на підприємстві системи аналізу і оцінювання всебічних результатів його фінансово-господарської діяльності.

Оцінювання поточного рівня забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства здійснюється за такими напрямками:

1. Аналіз фінансової звітності підприємства (дослідження ліквідності, рентабельності, структури прибутку та витрат тощо);

2. Аналіз конкурентоспроможності підприємства;
3. Аналіз асортименту продукції підприємства;
4. Аналіз кваліфікації та потенціалу персоналу, системи управління підприємством;
5. Аналіз теперішньої та прогнозованої вартості капіталу;
6. Аналіз поставок і клієнтури підприємства;
7. Аналіз кредитної політики суб'єкта господарювання;
8. Аналіз динаміки цінних паперів підприємства тощо.

Оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства повинно базуватися на таких принципах:

- відповідність параметрів оцінювання змісту процесів у системі фінансово-економічної безпеки підприємства;
- комплексність, тобто врахування всіх чинників, що впливають на загрози фінансово-економічній безпеці підприємства;
- виділення головних елементів наявних або потенційних небезпек і загроз;
- періодичність оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства;
- можливість застосування необхідних запобіжних, попереджувальних, профілактичних та корегуючих заходів щодо виявлених або потенційних загроз.

3. Механізм формування системи аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства – це набір аналітичних та економічних засобів, а також система організації їх використання і контролю, за допомогою яких досягається можливість стабільного та безпечного функціонування підприємства.

Алгоритм проведення аналітичного забезпечення економічної безпеки такий:

1. Визначення структури негативних впливів за кожною функціональною складовою економічної безпеки підприємства, відокремлення об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів.
2. Формування системи заходів, що були вжиті підприємством до моменту проведення оцінки рівня його економічної безпеки для усунення негативних факторів.
3. Оцінка ефективності вжитих заходів із точки зору ефективності нейтралізації окремих факторів за кожною із функціональних складових.

4. Визначення недостатньої ефективності заходів, запроваджених із метою усунення негативних факторів та запобігання можливим негативним впливам. Визначення відповідальних за неефективність реалізації запланованих заходів із підвищення рівня безпеки.

5. Визначення переліку очікуваних негативних впливів, до якого мають бути зараховані всі можливі негативні фактор, що не були усунуті, вплив яких може поширюватись в майбутньому.

6. Розробка рекомендацій щодо усунення негативних впливів та запобігання можливим.

7. Оцінювання вартості кожного із запропонованих заходів щодо усунення негативних впливів та визначення виконавців, відповідальних за проведення заходів.

Пропонується використовувати так звану карту функціонального аналізу фінансово-економічної безпеки підприємства.

Карта функціонального аналізу фінансово-економічної безпеки підприємства

Функціональні складові			Негативні впливи				Превентивні заходи		Отриманий ефект	Ефективність заходів	Очікувані впливи		Рекомендовані заходи з їх запобігання		
			Очікувані		Реалізовані		Відвернуті				Назва	Збиток	Назва	Збиток	Захід
Назва	Збиток	Назва	Збиток	Назва	Збиток	Захід	Вартість	Назва	Збиток	Захід					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
2															
3															
Разом															

На основі карти функціонального аналізу фахівець може оцінювати економічну ефективність дій із підвищення рівня фінансово-економічної безпеки з метою запобігання можливим та реальним негативним впливам. Таке оцінювання має проводитися в розрізі функціональних складових економічної безпеки підприємства на підставі карти функціонального аналізу, а також у розрізі окремих підрозділів підприємства.

ТЕМА 3. Техніка моніторингу та критерії оцінки результатів підрозділу аналітичного забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

ПЛАН

1. Визначення та оцінка стану і рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Проведення діагностики фінансово-господарського стану підприємства.
3. Визначення критеріїв та індикаторів оцінки ефективності діяльності суб'єктів системи економічної безпеки підприємства.
4. Організація і техніка проведення моніторингу оцінювання стану безпеки підприємства.

1. Залежно від масштабу виробництва для окремого підприємства визначається рівень та чинники фінансово-економічної безпеки.

Характеристика фінансово-економічної безпеки підприємств за масштабами їх діяльності

Ознака	Вид підприємства	Чинники безпеки
За кількістю працівників та обсягами діяльності	Малі	Стан споживчого попиту. Доступ до кредитів. Стан дозвільної системи.
	Середні	Доступ до кредитів. Стан дозвільної системи. Незабезпеченість прав власності. Формування оптимальної структури капіталу. Наявність проявів монополізму. Рейдерські атаки.
	Великі	Вплив фондового ринку. Міжнародна співпраця та інтеграція у світовий економічний простір. Розвиток технологій, запровадження інновацій. Рейдерські атаки. Дивідендна політика.

У той же час у межах різних видів підприємств можуть існувати однакові чинники, які визначені станом економіки держави загалом (стан споживчого попиту, стан фінансово-кредитного сектора тощо). Проте вплив цих спільних чинників на кожен вид підприємства відрізнятиметься. Аналогічна ситуація характерна для різних підприємств залежно від їхньої галузевої приналежності.

Характеристика фінансово-економічної безпеки підприємств за галузевою приналежністю

Ознака	Вид підприємства	Чинники безпеки
За сферою діяльності та галузевою приналежністю	Промислові	Розвиток технологій. Наявність кваліфікованої робочої сили. Сертифікація та стандартизація продукції.
	Сільсько-господарські	Погодно-кліматичні умови. Державне регулювання галузі (вста-новлення мінімальних закупівельних цін, квотування експорту та імпорту).
	Будівельні, транспортні	Стан інфраструктури. Нормативно-правова база. Інвестиційний клімат.
	Торговельні	Стан купівельної спроможності населення. Конкурентоспроможність з огляду на місце розташування.
	У сфері послуг	Стан купівельної спроможності населення. Розвиток конкурентного середовища.

Процес управління фінансовою безпекою підприємства можна поділити на такі етапи:

1. Розроблення системи пріоритетних фінансових інтересів. Система фінансових інтересів повинна включати стратегію розвитку підприємства, його місію.
2. Аналіз загроз фінансовій безпеці підприємства. Цей етап включає такі операції, як виокремлення множини загроз фінансовій безпеці підприємства, оцінювання ймовірностей їх настання,

розрахунок розміру можливих збитків від реалізації сподіваних або реальних загроз, а також дослідження часткових чинників, які спричинили настання збитків.

3. Оцінювання стану та рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.

Процес оцінювання стану і рівня фінансово-економічної безпеки підприємства включає такі кроки:

1) вибір критерію ефективності фінансово-економічної безпеки, який характеризує ступінь наближення підприємства до безпечного стану;

2) побудова множини показників (індикаторів) фінансової безпеки;

3) визначення порогових значень показників (індикаторів);

4) моніторинг вибраних показників і зіставлення їх фактичних значень із пороговими;

5) визначення інтегрального рівня фінансової безпеки підприємства за обраними показниками.

4. Розроблення комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки та рекомендацій щодо впровадження їх на практиці.

5. Бюджетне планування реалізації розробленого комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки підприємства.

6. Реалізація запланованих заходів у процесі здійснення господарської діяльності підприємства.

7. Контроль за ходом реалізації запланованих заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства.

8. Оперативне управління системою фінансової безпеки підприємства за допомогою механізму зворотного зв'язку, яке проявляється у коригуванні наявної або розробці нової системи заходів із забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки.

2. Характеристика станів фінансово-економічної безпеки підприємстваї

Послідовність оцінки і стани безпеки	Характеристики станів безпеки підприємства	Пріоритетні функціональні складові	Показники-індикатори та їх порогові значення
1. Критичний	Найвищою є ймовірність припинення діяльності	Силова, фінансова, інституційно-правова	Дохід фактичний (>доходу у точці безбитковості); прибуток (≤ 0)

2. Перед-критичний	Обсяги доходу є меншими або відповідають точці беззбитковості	Фінансова, інформаційна, маркетингова	Коефіцієнт поточної ліквідності (<1); коефіцієнт фінансування (≤ 1); коефіцієнт швидкої ліквідності ($\leq 0,6$); коефіцієнт автономії ($<0,5$); коефіцієнт абсолютної ліквідності ($<0,2$); коефіцієнт покриття (≤ 1); рентабельність доходу (≤ 0); коефіцієнт маневрування, коефіцієнт забезпечення власними коштами (менше середньогалузевого)
3. Низький	Забезпечується мінімально прийнятний рівень рентабельності власного капіталу	Фінансова, інформаційна, техніко-технологічна	Коефіцієнт рентабельності капіталу, фондовіддача, коефіцієнт оборотності товарних запасів, коефіцієнт оборотності оборотних активів (менше середньогалузевого);

 <p>Національний університет водного господарства та природокористування</p>			<p>коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів (більше середньогалузевого)</p>
<p>4. Задовільний</p> 	<p>Існує суттєва невідповідність забезпечення персоналом належного професійно-кваліфікаційного рівня, недостатньою є якість товарів</p>	<p>Інституційно-правова, інтелектуально-кадрова, маркетингова, техніко-технологічна</p>	<p>Коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати (<1); рентабельність, фондоозброєність (менше середньогалузевого); плінність кадрів (більше середньогалузевого)</p>
<p>5. Прийнятний</p>	<p>Підприємство своєчасно реалізує превентивні заходи в системі ризик-менеджменту з помірними (прийнятними) втратами, розвивається і покращує ефективність фінансово-господарської діяльності</p>	<p>Економічна безпека</p>	<p>Коефіцієнт відношення відвернених втрат до суми ймовірного збитку внаслідок неправомірних дій та витрат на охорону (<1)</p>

*Примітка: процедура оцінювання передбачає послідовне проходження її етапів за логікою: згори – донизу.

Критичному рівню безпеки відповідає найнижчий стан, при якому найвищою є ймовірність припинення діяльності підприємства. Наголосимо, що нерівномірними (з огляду на безпеку підприємства) є показники ефективності використання ресурсів та, наприклад, збиток. У підприємства на стадії банкрутства суттєво знижується потреба у забезпеченні високого рівня прибутковості праці, витратомісткості. Тому про критично низький рівень фінансово-економічної безпеки свідчатимуть передусім індикатори в межах таких функціональних складових, як силова та фінансова (наявність злочинних посягань, рейдерство, неправомірні та незаконні дії з боку органів державного управління і контролю, інших ринкових суб'єктів, збитковість діяльності, незадовільні показники фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності).

Передкритичним визначимо такий стан фінансово-економічної безпеки, при якому фінансово-господарська діяльність суб'єкта господарювання неспроможна забезпечити належні обсяги доходу та є збитковою. На цьому рівні найважливішими складовими економічної безпеки виступають фінансова та інформаційна, нездатність забезпечення належного рівня яких може призвести до зниження безпеки, а отже й до ліквідації підприємства.

Індикаторами на цьому рівні забезпечення економічної безпеки, які свідчать про негативні тенденції у фінансово-господарській діяльності первинної ланки економіки, виступають коефіцієнт автономії та маневрування, а також рентабельність доходу.

При задовільному рівні фінансово-економічної безпеки підприємство здатне вести прибуткову діяльність, проте йому бракує висококваліфікованого персоналу, високою є плінність кадрів та низькою – ефективність їх праці. На цьому рівні підприємство неспроможне забезпечити споживачів товарами високої якості, що, у свою чергу, впливає на його імідж та фінансово-господарський стан.

Основними індикаторами, які характеризують задовільний стан фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання, є коефіцієнт відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати, рентабельність діяльності підприємства, фондоозброєність та плінність кадрів.

Найвищому (прийнятному) рівню безпеки відповідає такий стан функціонування підприємства, при якому проводиться достатньо ефективна фінансово-господарська діяльність із невисокою ймовірністю настання зовнішніх та внутрішніх загроз. За такого стану

безпеки підприємством сформована надійна система її забезпечення, що дозволяє управляти всіма її функціональними складовими, своєчасно виявляти та знешкоджувати загрози.

Особливістю узагальненого нами підходу є визначення не конкретного узагальненого значення рівня безпеки, а лише характеристики її стану, причому його діагностика здійснюється різними методами та з використанням різних показників-індикаторів, що не виключає загальноприйнятих методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства, поданих в економічній літературі, а дозволяє мінімізувати їх недоліки та посилити інтегрованість застосування.

3. Для оцінки ефективності діяльності суб'єктів системи економічної безпеки підприємств використовується **індикаторний підхід** коли рівень економічної безпеки визначається за допомогою так званих **індикаторів**.

Вони розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, дотичних до економічної безпеки. Оцінювання економічної безпеки підприємства встановлюється, виходячи з порівняння фактичних показників його діяльності з індикаторами. Слід зазначити, що формування системи індикаторів і розрахунок інтегрального індикатора економічної безпеки передбачені Концепцією економічної безпеки України.

До індикаторів оцінювання фінансової безпеки підприємства запропоновано включити десять показників.

Нормативні індикатори оцінювання фінансового стану підприємства

Показники		Методика розрахунку	Нормативні значення
x1	Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів	Позичкові кошти / Власні кошти	1
x2	Коефіцієнт маневреності власних коштів	Грошові засоби / Капітал, що функціонує	0,3

x3	Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у вартості майна підприємства	(Вартість основних засобів + сума нагромадженої амортизації) / Вартість майна підприємства за підсумком нетто-балансу	0,3
x4	Коефіцієнт покриття (проміжний, поточний)	Поточні активи / Поточні зобов'язання	0,7
x5	Загальний коефіцієнт покриття	(Грошові кошти та їх еквіваленти + дебіторська заборгованість) / Короткострокові позичкові кошти	1
x6	Коефіцієнт автономії(незалежності)	Власні кошти / Майно підприємства	0,5
x7	Коефіцієнт забезпечення запасів і витрат власними коштами	Власні оборотні кошти / Запаси та витрати	0,8
x8	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Грошові кошти та їх еквіваленти / Поточні зобов'язання	1
x9	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	Залучений капітал / Усього господарських коштів	0,5
x10	Загальний коефіцієнт ліквідності	Активи / Власний капітал	1

Систему фінансової безпеки підприємства аналізують за двома підходами:

- 1) порівняння узагальнених індикаторів досліджуваного та «еталонного» підприємств на основі віддалей між локальними показниками системи фінансової безпеки;
- 2) порівняння фактичного і нормативного значень інтегрального індикатора, тобто дослідження динаміки рівня фінансової безпеки підприємства й можливості її покращення.

Згідно з першим підходом визначення рівня фінансової безпеки здійснюють на основі відстані (відхилення) інтегрального показника

оцінювання фінансового стану досліджуваного підприємства від нормативного значення показника рівня фінансової безпеки «еталонного» підприємства.

Міра відстані рівня фінансової безпеки досліджуваного підприємства від «еталонного» дорівнює

$$d(A_i, A_0) = \sqrt{\sum_{j=1}^n (X_{ij} - X_{0j})^2},$$

де $d(A_i, A_0)$ – інтегральна міра відстані рівня фінансового стану підприємства від «еталонного»;

X_{ij} – значення j -го показника для i -го підприємства;

X_{0j} – значення j -го показника для «еталонного» підприємства (нормативне значення показника).

Нормативні значення показників можна отримати за допомогою методів експертного оцінювання або з наукових джерел

Інтегральний показник $d(A_i, A_0)$ показує рівень відхилення фінансового стану i -го підприємства від «еталонного». Якщо $d(A_i, A_0) = 0$, то це означає, що на підприємстві досягнуто оптимального рівня безпеки. Зростання відстані від «еталонного» підприємства в динаміці свідчить про погіршення фінансового стану і зменшення рівня фінансової безпеки.

4. Під моніторингом оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства розуміють механізм постійного спостереження за основними показниками поточної діяльності в умовах постійних змін кон'юнктури фінансового ринку.

Побудова системи моніторингу фінансової діяльності підприємства повинна ґрунтуватися на використанні таких принципів:

1. Принцип вибору для спостереження найбільш важливих показників фінансової діяльності підприємства, які відображають пріоритетні напрями діяльності підприємства і, відповідно, фінансового контролю.

2. Принцип розроблення системи інтегральних показників, які відображають фактичні результати фінансової діяльності у розрізі різних її аспектів.

3. Принцип встановлення періодичності формування звітної бази даних, що визначається необхідністю оперативного реагування, тобто своєчасністю здійснення внутрішнього контролю за окремими аспектами фінансової діяльності.

4. Принцип встановлення критичних розмірів відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від наперед заданих, який припускає, що на кожному підприємстві, з урахуванням специфіки його діяльності, має встановлюватися величина допустимих відхилень. Розмір цих відхилень повинен зменшуватися із збільшенням величини часового періоду спостереження.

Наприклад, для декади величина відхилення може становити приблизно 20 %, для місяця – приблизно 15 %, для кварталу – приблизно 10 %.

У випадку виявлення відхилень фактичних результатів фінансової діяльності від наперед заданих можна використовувати три стратегії поведінки:

1) «бездіяльність» – ця форма реагування використовується у випадку, коли величина відхилень є значно нижча за допустиме критичне відхилення;

2) «усунення відхилень» – для забезпечення виконання нормативних або планових показників діяльності підприємства доцільне розроблення і впровадження відповідних управлінських рішень;

3) «зміна системи нормативних або планових показників» – така система дій допустима в тих випадках, коли виконання встановлених нормативних і планових показників є нереальним і вимагає перегляду відповідних критичних значень.

5. Принцип виявлення резервів, який використовують для нормалізації фінансової діяльності та підвищення її ефективності, пов'язаний із застосуванням стратегії «усунення відхилення». У цьому випадку аналіз резервів проводиться з врахуванням окремих аспектів фінансової діяльності підприємства.

Розглянута система організації механізму моніторингу безпеки фінансової діяльності підприємства може використовуватися як у процесі поточної діяльності підприємства, так і для диверсифікації та зміни його стратегічних цілей розвитку.

Інтегральний показник фінансової безпеки підприємства можна визначати як суму відповідних комплексних показників

$$S\Phi БП = SY + S\Pi\Phi + S\Delta + SPC + S\Pi\Pi,$$

де $S\Phi БП$ – інтегральний показник фінансової безпеки підприємства, бали;

SY – комплексний показник оцінювання ефективності управління, бали.

Цей показник враховує рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, загальну рентабельність продажу з валового прибутку, рентабельність продукції;

$S\Pi\Phi$ – комплексний показник оцінювання платоспроможності та фінансової стійкості, бали. Враховує коефіцієнт поточної ліквідності, абсолютної ліквідності, співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості, забезпечення власними обіговими коштами, маневреності власного капіталу;

$S\Delta$ – комплексний показник оцінювання ділової активності, бали. Враховує показники оборотності активів, основних засобів, оборотних активів, грошових коштів, власного капіталу

SPC – комплексний показник оцінювання ринкової стійкості, бали. Враховує коефіцієнти автономії, фінансового ризику, маневреності оборотних активів, мобільності та індекс постійного активу;

$S\Pi\Pi$ – комплексний показник оцінювання інвестиційної привабливості, бали. Враховує коефіцієнт чистої виручки, показник чистого прибутку на акцію, коефіцієнт реінвестування прибутку, стійкого економічного зростання, показник маржі прибутку.

Складники фінансової безпеки ($S\Phi БП$, SY , $S\Pi\Phi$, $S\Delta$, SPC , $S\Pi\Pi$) запропоновано розраховувати методом динамічної рейтингової оцінки.

ТЕМА 4. Сучасні технології проведення аналітичної роботи в галузі фінансово-економічної безпеки підприємства

ПЛАН

1. Організація аналітичної діяльності із забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

2. Методи та засоби моделювання управлінських процесів у системі економічної безпеки підприємства.

3. Запровадження передового вітчизняного та зарубіжного досвіду проведення аналітичної роботи в системі економічної безпеки підприємства.

1. Концептуальні підходи до оцінки та аналізу рівня економічної безпеки підприємства наведено в таблиці.

Таблиця

Класифікація методичних підходів до оцінки та аналізу рівня фінансово-економічної безпеки підприємства

Методичний підхід (автор)	Переваги	Недоліки	Особливості застосування
Індикаторний	Можливість використання великої кількості показників та більшості сфер діяльності підприємства	Відсутність методичної бази визначення величини індикаторів, необхідність постійного її уточнення; відсутність висновку про інтегральний стан безпеки	Потребує систематичного збору та моніторингу великої кількості показників фінансово-господарської діяльності та може використовуватися на етапі оцінки й аналізу рівня безпеки
Ресурсно-функціональний	Комплексне врахування більшості характеристик економічної безпеки підприємства, простота інтерпретації результатів оцінки	Суб'єктивність експертної думки при визначенні вагових коефіцієнтів; інтеграція різнохарактерних показників може призвести до недостовірності оцінки; використання лінійної моделі дещо неадекватно описує стан безпеки	Доцільно використовувати для підприємств реального сектора економіки, оскільки дозволяє надати характеристику не тільки рівню безпеки, але й ефективності використання ресурсного потенціалу

Забезпечення програмно-цільового управління розвитком підприємства	Використання багатовимірного аналізу, що підвищує обґрунтованість оцінки	Складність проведення аналізу та оцінки стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його зміни	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Інвестиційний	Дозволяє зробити висновок щодо доцільності окремих заходів посилення економічної безпеки	Недостатньо враховує рівень безпеки більшості (крім інвестиційної) функціональних складових економічної безпеки підприємства	Доцільно використовувати при розробці заходів у межах блоку «формування адаптивної реакції» підприємств
Оцінки управління ризиками	Дозволяє визначити рівень ризику як ймовірності небезпеки діяльності підприємства	Не приділяється належна увага оцінці економічної ефективності діяльності підприємства та використанню ним ресурсного забезпечення як передумов його економічної безпеки	Варто використовувати при діагностиці загроз економічній безпеці підприємства
Наявності чистого прибутку	Простота оцінки	Неврахування багатьох неекономічних функціональних складових безпеки (силової, інформаційної, інституційно-правової та ін.) й прогнозування ризиків	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані

Ймовірності банкрутства підприємства	Дозволяє оцінити ймовірність банкрутства як основного індикатора безпеки	Не враховує окремі складові економічної безпеки, а також тривалість перебування підприємства у передбанкрутному стані	Доцільно використовувати для підприємств, які знаходяться в передкризовому стані
Оцінки вартості підприємства з використанням дохідного підходу	Забезпечує постійний моніторинг стану безпеки з урахуванням платоспроможності і ризику діяльності	Непрямий характер зв'язку між зміною ринкової вартості підприємства та рівнем його економічної безпеки	Доцільно застосовувати при здійсненні операцій купівлі-продажу підприємства, бізнесу, акцій та ін.

Узагальнюючи вищенаведене, зробимо такі висновки у контексті вдосконалення методики оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства:

- економічно необґрунтованим є розрахунок узагальнюючого показника рівня безпеки (оскільки за його використання надто високим є рівень суб'єктивності встановлення вагового значення як окремих показників-індикаторів, так і функціональних складових); більш

прийнятним є визначення не інтегрального показника рівня безпеки, а узагальнюючого стану входження підприємства в економічно небезпечну зону;

- недостатньо обґрунтованим є використання однотипних показників для оцінки рівня безпеки різних (за розмірами, видами діяльності, рівнем безпеки) підприємств;

- недостатньо вдалими є принцип розрахунку рівня безпеки як міри відхилення фактичних показників його фінансово-господарської діяльності від критичних (з огляду на безпеку) та від оптимальних. Основою оцінки рівня безпеки повинне бути вивчення лише стану небезпеки діяльності підприємства.

2. Для оцінювання стану фінансової складової безпеки підприємства використовують різноманітні методи залежно від наявної інформації про її індикатори. Оцінювання рівня фінансової

безпеки залежить також від того, з якою метою проводять дослідження системи фінансової безпеки.

Зокрема, можна виділити такі методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства:

- моніторинг фінансової діяльності суб'єкта господарювання;
- методи експертних оцінок;
- метод аналізу й обробки сценаріїв;
- методи оптимізації;
- теоретико-ігрові методи;
- економетричні методи;
- методи прогнозування;
- методи теорії штучних нейронних мереж;
- методи нечіткої логіки.

Розглянемо більш детально можливості застосування кожного з них.

1. Методи експертного оцінювання використовують для опису кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів, зокрема для побудови логічних правил вибору рішень, які формують експерти на основі власних уявлень та знань про будь-яку галузь проблем; розроблення бального оцінювання рівня фінансової безпеки на основі аналізу результатів розпізнавання фактичних індикаторів фінансової безпеки за допомогою послідовних правил вибору, отриманих після навчання на запропонованих навчальних наборах індикаторів фінансової безпеки

Серед причин використання методів експертного оцінювання варто виділити неможливість отримання необхідного масиву статистичної інформації, відсутність аналогів розвитку подій, наявність невизначеності середовища функціонування об'єкта, суттєвий вплив на його розвиток чинників зовнішнього середовища.

2. Метод аналізу й обробки сценаріїв (сценарний підхід) передбачає багатоваріантний ситуаційний розгляд системи фінансової безпеки підприємства.

Сценарій – це динамічна модель майбутнього, яка описує хід подій із передбаченням ймовірності їх реалізації. Сценарій відрізняється від прогнозу тим, що завдання прогнозу – передбачити специфічну ситуацію та бути прийнятим або відхиленим із урахуванням переваг і недоліків. Сценарій є інструментом, завдяки якому визначають види

прогнозів для опису майбутньої ситуації з урахуванням усіх головних чинників.

Для вдосконалення початкових прогнозів, створення нових варіантів сценарію у межах побудованої моделі доцільно використовувати засоби математичного моделювання. Застосування цього підходу дає можливість будувати ефективні системи підтримки прийняття рішень для розв'язання багатьох задач забезпечення фінансової (економічної) безпеки, серед яких: прогнозування та аналіз результатів управлінських рішень; дослідження ефективності та порівняння організаційних заходів; вибір або побудова оптимального рішення щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства.

3. Для моделювання економічної безпеки підприємства використовують методи оптимізації, які полягають у виборі найкращого варіанта рішення із багатьох можливих (допустимих).

Допустимість кожного розв'язку визначається можливістю реалізації відповідних його наслідків за наявних ресурсів. Обмеженість ресурсів переважно виражають у вигляді системи рівнянь і(або) нерівностей, яка описує внутрішні технологічні й економічні процеси функціонування та розвитку виробничо-економічної системи, а також процеси зовнішнього середовища, які впливають на результат діяльності системи. Застосування методів оптимізації до управління фінансовою безпекою підприємства дає змогу вибрати такий режим його функціонування, який забезпечить досягнення екстремального значення цільової функції системи фінансової безпеки. Оскільки стан системи

фінансової безпеки підприємства характеризується великою кількістю показників (індикаторів), то під цільовою функцією переважно розуміють один із показників ефективності діяльності підприємства, наприклад величину прибутку (доходу) підприємства.

4. Теоретико-ігрові методи використовують для аналізу багатосторонніх конфліктних ситуацій, тобто ситуацій, коли інтереси учасників конфлікту є протилежними або не збігаються. Умовами застосування теоретико-ігрових методів є невизначеність та неповнота інформації.

До них відносять теорію статистичних рішень, яку використовують у випадках, коли невизначеність навколишнього середовища викликана об'єктивними обставинами випадкового характеру, а також теорію ігор, яку використовують у тих випадках, коли невизначеність оточення викликана свідомими діями розумного супротивника.

Методи ігрового моделювання застосовують для розв'язання задач встановлення позиції підприємства на ринку, наприклад для визначення частки ринку, яку займає підприємство, за обмеженої множини допустимих стратегій поведінки.

5. Враховуючи, що динаміка кожного індикатора системи фінансової безпеки підприємства зумовлена впливом багатьох, часто випадкових чинників, цю систему можна представити у вигляді багатовимірного випадкового вектора, компонентами якого виступають індикатори фінансової безпеки підприємства. Для дослідження стану та поведінки таких багатовимірних об'єктів доцільно застосовувати добре розвинутий апарат **економетрії**, наприклад методи кореляційно-регресійного аналізу.

Економетричне дослідження системи фінансової безпеки підприємства дозволяє досліджувати залежності між окремими чинниками цієї системи, а також аналізувати характеристики швидкості та інтенсивності динаміки стану фінансової безпеки суб'єкта господарювання.

6. Наступним етапом після оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства є **прогнозування її розвитку**.

Під прогнозом розуміють науково обґрунтоване судження стосовно можливих станів об'єкта в майбутньому, альтернативні напрями і терміни їх здійснення.

Під час прогнозування рівня системи фінансової безпеки підприємства необхідно враховувати динаміку внутрішнього й зовнішнього середовищ.

Залежно від джерел інформації щодо майбутнього і способу його прогнозування виділяють такі методи прогнозування, що взаємно доповнюють одне одного:

1. Експертний метод прогнозування, базований на мобілізації професійного досвіду та інтуїції висококваліфікованих експертів для одержання прогнозів, що не мають кількісних характеристик.

2. Екстраполяція, яка полягає у дослідженні ретроспективних даних про розвиток об'єкта та перенесення закономірностей цього розвитку на майбутнє.

7. Під нейронними мережами розуміють обчислювальні структури, що моделюють прості біологічні процеси, які асоціюються з процесами людського мозку. Вони являють собою паралельно розподілені системи, які мають здатність до адаптивного навчання збереження і репрезентації дослідницького знання.

Нейронні мережі використовують для виявлення складних залежностей за відсутності апріорних знань про досліджувану систему або процес. Можливості методів теорії штучних нейронних мереж щодо моделювання складних нелінійних залежностей зумовлюють їхнє використання для аналізу динаміки економічної безпеки. Нейронні мережі можна також використовувати для дослідження задач, розв'язування яких здійснюють за допомогою лінійних методів і алгоритмів, а також статистичних методів аналізу (кореляційно-регресійний, кластерний, дискримінантний аналіз, аналіз часових рядів тощо).

8. Математична теорія нечітких множин і нечітка логіка є узагальненням класичної теорії множин і класичної формальної логіки. Методи нечіткої логіки використовують для моделювання фінансових систем в умовах істотної невизначеності та інтерпретації класичних ймовірнісних й експертних оцінок рівня фінансової безпеки підприємства. Теорія нечітких множин надає дослідникам високорозвинутий формальний апарат для адекватного перенесення якісних висловлювань експерта у деяке кількісне вираження.

3. У міжнародній практиці господарювання для аналізу та прогнозування діяльності підприємства в системі економічної безпеки дуже часто використовують моделі оцінювання схильності підприємства до банкрутства.

Для цього здебільшого застосовують чотири основні підходи до оцінювання та прогнозування ймовірності банкрутства підприємства:

- 1) експертні методи;
- 2) економіко-математичні методи;
- 3) методи штучного інтелекту;
- 4) методи оцінювання фінансового стану.

Найбільше застосовуються економіко-математичні методи прогнозування банкрутства підприємства, зокрема **дискримінантний аналіз банкрутства**. Згідно з цим підходом здійснюють вибір множини показників сукупності підприємств, які перебувають у кризовому стані, а на їх основі будують дискримінантну функцію (модель), за допомогою якої з певним ступенем точності прогнозують ймовірність настання банкрутства підприємства.

У процесі побудови дискримінантної функції здійснюють вибір значущих фінансових показників, для кожного з яких визначається

ваговий коефіцієнт. Тоді значення інтегрального критерію Z , що характеризує фінансовий стан підприємства, можна отримати на основі такої моделі

$$Z = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n,$$

де Z – інтегральний показник фінансового стану підприємства;

a_0, a_1, \dots, a_n – параметри дискримінантної моделі, що

визначають ступінь

значущості відповідного фінансового коефіцієнта;

X_1, X_2, \dots, X_n – чинники дискримінантної функції (фінансові показники).

Вільний член a_0 дискримінантної функції може набувати нульове значення.

Найбільш відомими методами, які ґрунтуються на побудові дискримінантної функції, є моделі оцінювання ймовірності банкрутства на основі Z -критерію Альтмана, модель Р. Ліса, метод рейтингового числа, прогнозна модель Таффлера, модель Спрінгейта тощо.

Дослідження системи фінансової безпеки підприємства за допомогою **методів кореляційно-регресійного аналізу** (КРА) включає декілька етапів.

1. На першому етапі економетричного дослідження системи фінансової безпеки підприємства необхідно здійснити поділ (класифікацію) всієї множини чинників на окремі групи за ступенем подібності їхньої динаміки.

2. Для проведення класифікації переважно використовують методи **кластерного аналізу** (таксономію). Процедура кластерного аналізу передбачає поділ досліджуваної сукупності показників на певні кластери (таксони) таким чином, щоб віддаль між окремими об'єктами однієї групи була меншою, ніж віддаль між об'єктами з різних груп. У цьому випадку під кластером (незалежно від його природи, фізичної структури тощо) розуміють неперервну область деякого простору з відносно високою густиною точок, яка віддалена від інших таких областей областями з відносно низькою густиною точок.

Усі відомі методи кластерного аналізу можна поділити на 7 основних груп:

1) ієрархічні агломеративні методи;

-
- 2) ієрархічні дивизимні методи;
3) ітеративні методи групування;
4) методи пошуку модальних значень густини;
5) факторні методи;
6) методи згущення;
7) методи на основі теорії графів.

На практиці як вимір віддалі між об'єктами, для яких ознаку класифікації можна описати за допомогою кількісних показників, використовують лінійну, евклідову, зважену евклідову, узагальнену степеневу, манхеттенську міру віддалі, міру віддалі Махаланобіса тощо. Досліджуючи якісні характеристики системи фінансової безпеки підприємства, як вимір віддалі використовують такі міри віддалі між об'єктами, як коефіцієнт Рао, коефіцієнт Хеммінга, коефіцієнт Роджерса-Танімото, коефіцієнт Жаккарда тощо.

Аналіз і прогнозування рівня фінансової безпеки підприємства можна також здійснювати за допомогою **трендових моделей**.

Для цього застосовують два підходи:

- 1) прогноз рівня фінансової безпеки підприємства розраховано за допомогою моделі на основі розроблених прогнозів окремих показників, які визначають рівень його фінансової безпеки;
- 2) прогноз рівня фінансової безпеки підприємства розроблено за допомогою побудованої трендової моделі інтегрального показника рівня фінансової безпеки.

У першому випадку спочатку розробляють трендові моделі для кожного з показників, які визначають рівень фінансової безпеки підприємства. Для кожного показника було побудовано кілька різних трендових моделей, зокрема показникову, логарифмічну, степеневу, лінійну, а також множину поліноміальних (до шостого степеня) моделей. Вибір кращої трендової моделі здійснювали на основі значень коефіцієнта детермінації для кожної з моделей, тобто найкращою для опису динаміки відповідного показника системи фінансової безпеки підприємства вважалася трендова модель, якій відповідає найбільше значення коефіцієнта детермінації.

Аналіз рівня фінансово-економічної безпеки підприємства можна також здійснювати на основі **економетричних симульативних моделей**, тобто систем кореляційно-регресійних рівнянь, які описують залежність між змінними. Симульативні моделі дають змогу

врахувати структуру взаємозв'язків між ендogenous та екзогенними змінними, забезпечують системний підхід до дослідження фінансової безпеки підприємства.

ТЕМА 5. Діагностика небезпек, загроз та ризиків у фінансово-економічній сфері

ПЛАН

1. Визначення зовнішніх та внутрішніх ризиків та загроз у сфері фінансово-економічної безпеки підприємства.
2. Аналіз ризиків та загроз економічній безпеці у всіх сферах діяльності підприємства.
3. Технології, форми та методи діагностування небезпек, загроз і ризиків, їх оцінка та мінімізація.
4. Проведення контролю та оцінки рівня фінансово-економічної безпеки на підприємстві.

1. Рівень фінансово-економічної безпеки характеризує здатність підприємства протистояти її **загрозам** або усувати збитки від негативних впливів на різноманітні аспекти безпеки.

Під **загрозою фінансово-економічній безпеці** розуміють потенційні або реальні дії фізичних чи юридичних осіб, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності та здатні призвести до припинення його діяльності або до фінансових й інших втрат.

Загрози відображають зовнішні та внутрішні умови, в яких здійснює свою діяльність підприємство, а також взаємозв'язки підприємства з навколишнім середовищем. **Загроза** фінансовій безпеці підприємства кількісно може визначатися як величина збитку або інший інтегральний показник, що характеризує ступінь зниження економічного потенціалу підприємства.

Загрози фінансовій безпеці підприємницької діяльності відрізняються різноманітністю. Можна навести таку узагальнену класифікацію загроз фінансовій безпеці підприємства.

Розглянемо характеристики різних видів загроз:

1. За джерелом виникнення всі загрози можна поділити на:

- зовнішні та внутрішні.

Серед зовнішніх загроз виділяють розкрадання матеріальних засобів і цінностей особами, що не працюють у цій фірмі, промислове шпигунство, незаконні дії конкурентів, здріство з боку кримінальних структур. До зовнішніх загроз фінансовій безпеці підприємства відносять також спекулятивні операції з цінними паперами підприємства, цінову та інші форми конкуренції, агресивну купівлю акцій підприємства зовнішнім інвестором, лобіювання конкурентами негативних рішень органів влади.

Серед внутрішніх загроз можна виділити такі, як розголошування власними співробітниками конфіденційної інформації, низька кваліфікація фахівців, неефективна робота служби фінансової або економічної безпеки й осіб, що відповідають за перевірки, неефективне фінансове планування та управління активами, неефективне управління ринком акцій підприємства, помилки у виборі дивідендної політики

2. Залежно від джерела виникнення загрози поділяють на:

- об'єктивні та суб'єктивні.

Об'єктивні загрози фінансовій безпеці підприємства спричинені чинниками та явищами навколишнього середовища і виникають незалежно від прийнятих управлінських рішень. Серед цих загроз варто відзначити стан світової фінансової кон'юнктури, суспільно-політичні процеси в країні, наукові відкриття, форс-мажорні обставини тощо. Суб'єктивні загрози спричинені свідомими або несвідомими

3. Загрози поділяються за об'єктом посягань.

Об'єктами посягань виступають насамперед ресурси: трудові (персонал), матеріальні, фінансові, інформаційні. Загрози трудовим ресурсам здатні проявлятися у негативних впливах на фізичний або психологічний стан працівників з метою отримання конфіденційної інформації про підприємство. Результатом реалізації загроз матеріальним ресурсам може бути втрата або псування виробничих фондів підприємства, пошкодження будівель, приміщень, систем зв'язку, зумовлена діями чи бездіяльністю певних суб'єктів. Ненадійність постачальників та партнерів, фінансово-кредитних установ як результат реалізації загроз фінансовим ресурсам здатна спричинити втрату фінансових ресурсів, зменшення власного капіталу і зниження ринкової вартості підприємства, зменшення фінансової стійкості та ліквідності підприємства. Загрози інформаційним ресурсам полягають у несанкціонованому доступі й розголошуванні

науково-технічних розробок, ноу-хау, винаходів, конфіденційної інформації підприємства тощо.

4. За можливістю здійснення загрози фінансовій безпеці поділяються на:

- реальні та потенційні.

Реальні загрози існують об'єктивно в досліджуваній період часу або з достатньо великою ймовірністю здатні виникнути в наступні періоди, тобто їх реалізація є неминучою. Потенційні загрози можуть настати під час реалізації певних суб'єктивних чи об'єктивних умов.

5. За тривалістю дії загрози поділяють на:

- тимчасові, які діють протягом обмеженого періоду часу,
- постійні, які діють протягом усього періоду існування системи фінансової безпеки підприємства й фактично непереборні.

6. За частотою дії загрози фінансовій безпеці поділяються на:

- одноразові, виникнення яких має одноразовий характер,
- багаторазові, які проявляються час від часу або з певним інтервалом під впливом певних чинників внутрішнього й зовнішнього середовища.

7. За суб'єктами загроз поділяються на:

- загрози з боку кримінальних структур;
- загрози з боку конкурентів;
- загрози з боку контрагентів;
- загрози з боку власних працівників;
- загрози з боку держави; форс-мажорні загрози.

8. За формою збитку виділяють:

- загрози, реалізація яких завдає прямого збитку,
- загрози, реалізація яких призведе до упущеної вигоди.

Враховуючи різноманітний прояв загроз фінансовій безпеці, одну і ту ж загрозу можна одночасно відносити до різних груп класифікації.

Для досягнення максимального ступеня захисту від цих загроз необхідна певна діяльність, яка повинна забезпечити фінансову безпеку фірми. Розгляд загроз дає змогу підготувати основу для сукупного аналізування ефективності заходів, що застосовуються для забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Одним із основних засобів забезпечення ефективного функціонування системи фінансової безпеки підприємства є узгоджене застосування методів оцінювання збитків як бази та інструменту контролю, а також орієнтира під час планування та здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства.

2. Для проведення аналізу впливу ризиків та загроз у фінансово-економічній безпеці на фінансово-господарську діяльність підприємства доцільно передусім згрупувати їх за джерелами: напрямом діяльності; етапами технологічного процесу; ресурсним забезпеченням та етапами життєвого циклу підприємства.

Класифікація джерел загроз економічній безпеці підприємства

Етап технологічного процесу:

- замовлення товарних (виробничих) запасів;
- транспортування;
- розвантаження, складування;
- внутрішньологістичні процеси;
- встановлення ціни, мерчендайзинг;
- реалізація товарів

Ресурсне забезпечення підприємства:

- оборотні активи;
- необоротні активи;
- персонал;
- нематеріальні активи;
- інформація

Напрямок діяльності підприємства:

- маркетинговий;
- фінансово-економічний;
- інноваційний;
- комерційний;
- матеріально-ресурсне забезпечення;
- соціальний

Етап життєвого циклу підприємства:

- створення;
- започаткування діяльності;
- розвиток;
- зрілість;
- спад;
- диверсифікація діяльності

У межах кожного з цих джерел виникають загрози погіршення життєздатності підприємства чи його функціональних складових, що потребує їх моніторингу та управління. Тому необхідно окреслити

завдання і принципи забезпечення економічної безпеки підприємства, відповідно до загроз його фінансово-господарській діяльності

Джерела загроз, завдання і принципи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

Фактори	Джерело загрози	Головні завдання	Приоритетні принципи
Залежно від етапу життєвого циклу підприємства	Діяльність, пов'язана зі створенням підприємства та започаткуванням його функціонування	Рациональне планування цехового та складського господарства, налагодження системної сукупності зв'язків із постачальниками	Прогнозованості при проходженні етапів життєвого циклу підприємством; цілевстановлення та визначення місії
	Фінансово-господарська діяльність	Формування ефективної логістичної системи постачання, забезпечення фінансової безпеки, розробка ефективної та дієвої конкурентної стратегії	Плановості, керованості та поступальності у розвитку
	Господарська діяльність на етапі зрілості	Створення ефективної системи моніторингу і планування діяльності, реалізації превентивних заходів безпеки	Адаптивності до змін ринкового середовища, попиту; підвищення рівня реакції на зміни зовнішнього середовища
	Функціонування на етапі спаду	Пошук можливостей вертикального та горизонтального розширення напрямів і видів діяльності, використання ресурсного забезпечення, підвищення рівня	Диверсифікації діяльності; оптимізації ресурсного забезпечення

	<p>Діяльність, пов'язана з диверсифікацією або перепрофілюванням діяльності</p>	<p>використання економічного потенціалу</p> <p>Припинення діяльності з найменшими витратами, пошук нових видів економічної діяльності та переміщення в них капіталу</p>	<p>Припинення діяльності після виконання місії та цілей і проходження етапів життєвого циклу</p>
<p>У межах напрямів діяльності підприємства</p>	<p>Маркетингова діяльність</p>	<p>Дослідження ринку та цільових сегментів, розробка та використання ефективних заходів товароруху, обґрунтованої цінової політики, стимулювання попиту, раціоналізація асортиментної політики, належного сервісного обслуговування</p>	<p>Безперервності, оперативності, науково-інформаційної обґрунтованості політики</p>
	<p>Фінансова діяльність</p>	<p>Забезпечення високого рівня ділової активності, платоспроможності та ліквідності, стійкого фінансового стану і належного рівня доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів</p>	<p>Оперативності, обґрунтованості політики</p>
	<p>Інноваційна діяльність</p>	<p>Формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики, впровадження технічних, організаційних та інших нововведень</p>	<p>Економічної доцільності та ефективності політики</p>

	Комерційна діяльність	Активний пошук ринків збуту, потенційних споживачів, налагодження тривалих зв'язків із ними	Обґрунтованості
За групами ресурсного забезпечення	Використання оборотних активів	Забезпечення необхідних обсягів оборотного капіталу, ефективне використання оборотних коштів у часі	Високої швидкості обертання; повноцінності нормування
	Використання необоротних активів	Ефективне і раціональне використання виробничих приміщень та матеріально-технічної бази	Капіталізація підприємства; забезпечення активності та оновлення необоротного капіталу
	Використання персоналу	Укомплектування необхідною кількістю кваліфікованого персоналу, формування належної системи стимулювання працівників	Оптимізації структури персоналу; високого рівня укомплектованості та кваліфікації, стабільності персоналу
	Використання нематеріальних активів	Систематичний пошук, реалізація інноваційної моделі, використання нематеріальних чинників підвищення конкурентоспроможності підприємства	Високого рівня захищеності прав власності; інноваційності типу господарювання
Під час проходження етапів технологічного процесу	Замовлення товарних чи виробничих запасів	Вивчення попиту, формування надійних зв'язків із постачальниками	Плановості, своєчасності та повноти поставок
	Транспортування	Своєчасне, повне й ритмічне забезпечення товарновиробничими запасами в належному	Оперативності; ритмічності поставок

		асортименті, забезпечення ефективності логістичних процесів	
	Розвантаження товарів	Швидкість та оперативність навантажувально-розвантажувальних робіт	Оптимізації процесів розвантажувально-навантажувальних робіт
	Встановлення ціни, маркетингова діяльність	Узгодження інтересів конкурентності та економічної обґрунтованості цінової політики, забезпечення високої швидкості внутрішніх логістичних процесів	Науковості ціноутворення; стратегічного підходу до процесу ціноутворення; оптимальності маркетингової діяльності
	Збут продукції	Забезпечення зручності та економічної ефективності збутового процесу, надання додаткових послуг споживачам	Оперативності; ритмічності поставок

Загалом дотримання визначених нами принципів та виконання завдань дасть змогу протистояти негативним впливам зовнішнього середовища та є основою для створення повноцінного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Для аналізу рівня фінансово-економічної безпеки підприємства доцільно виділяти такі рівні ризиків підприємницької діяльності:

1. Неризикова зона (підприємство функціонує стабільно, існують резерви для динамічного розвитку підприємства).
2. Зона припустимого ризику (підприємство ризикує втратити балансний прибуток).
3. Зона критичного ризику (підприємство ризикує втратити виручку від реалізації продукції).
4. Зона катастрофічного ризику (підприємство ризикує втратити все своє майно).

3.

Діагностика – це певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для суб'єктів підприємництва та фактори, що їх викликали.

Завдання, що поставлені перед діагностикою:

1. Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта підприємництва;
2. Визначення кризового середовища і виділення критичних ризиків;
3. Оцінка ймовірності настання криз та можливості банкрутства;
4. Виділення проблемних місць у роботі суб'єкта підприємництва спираючись на дані проведеного аналізу;
5. Оцінка ефективності діяльності суб'єкта підприємництва.

Види діагностики у фінансово-економічній діяльності підприємства:

- **фундаментальна діагностика**, яка включає:

- A. Визначення стадії життєвого циклу підприємства;
- B. Ідентифікацію критичних ризиків;
- V. Комплексний аналіз з використанням коефіцієнтів;
- C. Якісний аналіз діяльності підприємства.

- **комплексна діагностика:**

- A. Комплексний аналіз з використанням коефіцієнтів;
- B. Якісний аналіз діяльності підприємства.

- **експрес –діагностика:**

- A. Проведення тест-анкетування.

Розглянемо методику проведення кожного виду діагностики :

1. **Експрес-діагностика** проводиться раз на місяць шляхом заповнення тестової анкети, побудованої з застосуванням якісних показників. За кожним критерієм виставляються бали від 0 до 10 залежно від ступеня його реалізації на підприємстві.

2. **Комплексна діагностика** проводиться щоквартально із використанням розширеної тестової анкети, в яку входить 20 критеріїв оцінки.

3. **Фундаментальна діагностика** проводить один раз на рік у період підготовки річного звіту. Її основою є комплексна діагностика, але вона більш детально характеризує критичні ризики підприємства та якісні критерії.

Тестова анкета для щомісячної діагностики фінансової безпеки підприємства (експрес-діагностика)

Критерії	Максимальна оцінка
1. Погані фінансові показники, наприклад, значення окремих статей фінансових звітів	10
2. Проведення «авральних заходів», збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згортання перспективних програм	10
3. Небезпечні не фінансові системи, наприклад, погіршення якості продуктів і послуг, морального духу персоналу	10
4. Зриви у виконанні зобов'язань	10
5. Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	10
6. Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
7. Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами тощо	10
8. Втрата ключових контрагентів	10
9. Зниження обсягів продажів	10
10. Втрата ключових співробітників апарату управління	10
11. Максимум загальної оцінки	100
12. Небезпечний рівень загальної оцінки	25

Тестова анкета для комплексної діагностики фінансової безпеки підприємства

Критерії	Максимальна оцінка
1. Погані фінансові показники, наприклад, значення окремих статей фінансових звітів	10
2. Проведення «авральних заходів», збільшення залучених коштів, зниження заробітної плати, згортання перспективних програм	10
3. Небезпечні не фінансові системи, наприклад, погіршення якості продуктів і послуг, морального духу персоналу	10

4. Зриви у виконанні зобов'язань	10
5. Перевищення деякого критичного рівня кредиторської заборгованості	10
6. Надмірне використання короткострокових позикових коштів як джерела фінансування довгострокових вкладень	10
7. Невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами тощо	10
8. Втрата ключових контрагентів	10
9. Зниження обсягів продажів	10
10. Втрата ключових співробітників апарату управління	10
11. Хронічна недостача оборотних коштів	10
12. Висока питома вага простроченої дебіторської заборгованості	10
13. Застосування у виробничому процесі устаткування з простроченими термінами експлуатації	10
14. Несприятливі зміни в портфелі замовлень	10
15. Недостатня диверсифікованість діяльності підприємств	10
16. Політичний ризик, пов'язаний з підприємством в цілому чи його ключовими розділами	10
17. Різне зменшення коштів на рахунках	10
18. Розбалансування дебіторської та кредиторської заборгованості	10
19. Конфлікти на підприємстві, звільнення керівників тощо	10
20. Недостатнє технічне та технологічне відновлення підприємства	10
21. Максимум загальної оцінки	200
22. Небезпечний рівень загальної оцінки	50

Розглянемо основні форми діагностування небезпек, загроз та ризиків, які впливають на фінансово-економічну діяльність підприємства з боку різних економічних структур.

Органи державного управління:

1. зміна законодавства;
2. корупційні дії;
3. «співпраця» влади з конкурентами;
4. бюрократичні перепони при проходженні дозвільних процедур;
5. збільшення податкового тиску;
6. підвищення мінімальної заробітної плати та відрахувань на соціальні заходи;
7. введення жорстких технічних вимог;
8. ускладнення амортизаційної політики.

Споживачі:

1. істотна зміна смаків та уподобань;
2. зниження купівельної спроможності;
3. об'єднання в групи з метою впливу на рівень цін;
4. крадіжки;
5. використання недосконалості законодавства про захист прав споживачів з корисливою метою;
6. поширення неправдивої інформації про підприємство та його товари.

Постачальники:

1. навмисні недобросовісні конкурентні дії;
2. невиконання умов поставок;
3. розірвання контракту;
4. одностороння зміна (невиконання) умов договору;
5. непередбачуване збільшення цін на товари та витрат на їх постачання;
6. постачання неякісних товарів або таких, які не відповідають стандартам і нормам;
7. нездатність забезпечення підприємства новими конкурентоспроможними товарами.

Конкуренти:

1. агресивна конкурентна політика збільшення ринкової частки (у т.ч. за рахунок розвитку роздрібною мережі);
2. недобросовісна конкурентна поведінка;
3. встановлення економічно не виправданих низьких цін;
4. «співпраця» конкурентів із органами влади, спрямована на ускладнення доступу до ринку та господарських ресурсів для інших суб'єктів;

5. переманювання персоналу;
6. впровадження технічних інновацій;
7. монополізація зв'язків із постачальниками.

4. Контролем визначається процес забезпечення досягнення підприємством своїх цілей, за допомогою якого керівники досягають відповідності фактичних дій із запланованими.

Метою системи контролю – є своєчасне виявлення відхилень від нормального – запланованого перебігу провадження та здійснення адекватних управлінських заходів щодо покращання становища для забезпечення виконання розроблених планів. Досягнення встановлених цілей діяльності.

Під оцінкою будемо розуміти співвідношення об'єкта з прийнятим критерієм, взірцем чи нормою.

Ці дві підсистеми взаємопов'язані між собою.

В системі фінансово-економічної безпеки виділяють три ключові складові діяльності підсистеми контролю та оцінки:

1. Методологічна складова – розробка методології оцінки рівня фінансової безпеки, участь у розробці антикризової програми;
2. Безпосередньо контроль – забезпечення достовірності даних від інших підсистем, контроль за виконанням підсистемами поставлених перед ними завдань;
3. Аналітична частина – обмін інформаційними потоками, аналіз змісту інформаційних потоків, аналіз відхилень, виявлення причин кризових ситуацій, надання рекомендацій керівнику.

У рамках дії системи фінансово-економічної безпеки підприємств здійснюють два типи контролю:

1. Поточний – здійснюється безпосередньо під час функціонування суб'єкта підприємництва та виконання антикризових заходів. Його головною метою є відстеження відповідності фактичних результатів до поставлених завдань, а також оцінюється ступінь ефективності дій щодо забезпечення фінансової безпеки;

2. Підсумковий – здійснюється за фактом закінчення звітного періоду чи реалізації комплексу антикризових заходів. Його мета – перевірка відповідності досягнутих результатів поставленим цілям, а також оцінка ефективності розпочатих заходів та ухвалення рішення про необхідність додаткових заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Розглянемо комплекс контролю для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

1. Підсистема контролю та оцінки результатів :

- контроль за виконанням підсистемою своїх функцій;
- оцінка результативності заходів з нейтралізації кризи;
- забезпечення обміну інформаційними потоками

2. Об'єкти дії підсистеми контролю:

2.1. Діяльність

- антикризові заходи;
- поточна діяльність суб'єкта підприємництва.

2.2.Результати:

- висновки підсистеми діагностики;
- результати антикризових заходів;
- результати діяльності суб'єкта підприємництва за певний період

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Андрущків Б.М., Вовк Ю.Я, Дудкін П.Д. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство. Підр. Т.: Тернограф, 2008.
2. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади. Монографія. В-во ХНЕУ, 2009.
3. Кузенко Т.Б., Мартюшева Л.С., Грачов О.В., Литовченко О.Ю. Фінансова безпека підприємства: Навч. посіб. Х.: Вид-во ХНЕУ, 2010.
4. Кузнецов О.О., Євсєєв С.П., Кавун С.В. Захист інформації та економічна безпека підприємства. Монографія. В-во ХНЕУ, 2008.
5. Маляревський Ю.Д., Лабунська С.В., Прокопівшина О.В. Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства: обліково-аналітичні аспекти. Монографія. Вид-во ХНЕУ, 2009.
6. Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. та ін. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: Навч.посіб. К.: Правова єдність, 2009.
7. Хома І.Б. Структурно-функціональна діагностика рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства. Монографія. Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2010.

1. Бизнес разведка. Внедрение передовых технологий: пер. с англ./Кристофер Боган, Майкл Инглиш: Под общей ред. Б.Л.Резниченко. – М.: Вершина, 2006.
2. Гаврюшина Е.И., Линдера И.Б. Практическая аналитика в службах безопасности. Хрестоматия.: М., 2006.
3. Грунин О.А., Грунин С.О. Экономическая безопасность организации. - СПб., Питер, 2002.
4. Демидов Б., Величко А., Волощук И. Тайный фронт // Национальна безпека України. - № 7-8, 2005. - с. 17-23.
5. Кузнецов И.Н. Учебник по информационно-аналитической работе. - М.: Яуза, 2001.
6. Легкобытов А.В. Энциклопедия безопасности. Обеспечение безопасности предприятий. - СПб.: «Летний сад», 2001.
7. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
8. Ткачук Т.Ю. Бенчмаркинг як складова успішної бізнес-стратегії // Бизнес и безопасность - 2007. - № 1. - С. 35-37.
9. Ткачук Т.Ю. Конфіденційне діловодство - важлива складова захисту конфіденційної інформації на підприємстві // Бизнес и безопасность - 2007. - № 1. - С. 85-89.
10. Ткачук Т.Ю. Шляхи запобігання та протидії промислому шпигунству // Бизнес и безопасность - 2007. - № 3. - С. 7-10.